

ЭРҮҮГИЙН БАЙЦААН ШИЙТГЭХ ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн¹ 91 дүгээр зүйлийн 91.1 дэх хэсэгт “Нотлох ажиллагаа нь хэргийг хуулийн дагуу, шударга, үндэслэлтэйгээр хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий байдлыг тогтоохын тулд нотлох баримтыг цуглуулах, бэхжүүлэх, шалгах, үнэлэх ажиллагаанаас бүрдэнэ” гэж заасан.

Нотлох ажиллагаа нь дээрх хуулийн заалтаас үндэслэн эрүүгийн хэргийг байж болох хамгийн үнэн зөвөөр шийдэхийн тулд бодит үнэнийг тогтоох хуульд нийцсэн үйл ажиллагаа гэж ойлгож болно. Бодит үнэнийг, өнгөрсөн үйл явдлыг хамгийн боломжит байдлаар тогтоож чадах нотлох баримтын тусламжтайгаар сэргээн дүрслэх нь шийдвэр гаргахад туйлын чухал байна.

Үндсэндээ бол нотлох ажиллагааг болж өнгөрсөн гэмт хэргийн талаар танин мэдэх сэтгэхүйн ээдрээтэй үйл явц гэж ойлгох нь зүйтэй юм.

Процессын хуулиар нотлох ажиллагааг явуулах эрх бүхий албан тушаалтан гэж хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгч /шүүх/ хэмээн тогтоож өгсөн.

Харин нотлох ажиллагааг 4 үндсэн хэсэгт хувааж өгсөн байна. Гэхдээ ингэж шууд 4 үндсэн хэсэгт зааглаж ялгах нь түүнийг хэрэгжүүлэгчийн хувьд өөр өөрөөр ойлгогдох харьцангуй шинжтэй. Тухайлбал, тухайн хэрэгт ач холбогдолтой нотлох баримт цуглуулж байгаа гэдгийг үнэлэхгүйгээр дүгнэх боломжгүй

НОТЛОХ АЖИЛЛАГААНЫ ҮЕ ШАТНЫ ЗАРИМ АСУУДАЛ

Я.Цэлмэн ХСИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Мөрдөх ажиллагааны онол, тактикийн тэнхимийн ахлах багш, агдаагийн ахмад

бөгөөд үнэлэхийн тулд зайлшгүй шалгах шаардлагатай болно. Нотлох баримтыг шалгахын тулд гарцаагүй бэхжүүлэх ёстой.

Дээрх дөрвөн нотлох ажиллагааны үе шатаас гадна өөр үе шат онолын хувьд байх шинжтэй юм. Үүнд “илрүүлэх” буюу нотлох баримтыг цуглуулахын өмнөх шат бол илрүүлэх байх ёстой гэсэн томъёолол юм. Энэ нь нотлох баримтууд бүгд ил байдаггүйтэй холбоотой.

Илрүүлэхийн үгийн утгын авч үзвэл илрэхийн үйлдүүлэхийнхэв, ил болгох, нууцыг илрүүлэх, хэрэг илрүүлэх² хэмээсэн байна. Иймээс үгийн утгын хувьд илрүүлэх нь гарцаагүй нотлох ажиллагааны үе шат мөн юм.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1 дэх хэсэгт “Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны зорилт нь аливаа гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлж, гэмт этгээдийг олжт огтоох, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд нэг бүрт зохих ялыг шударгаар оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайдтооцохгүй байх явдлыг хангахад оршино” гэж заасан. Процессын хуулийн зорилтод аливаа гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлж гэж тодотгон заасан нь нотлох ажиллагааны үе шат илрүүлэхээс эхэлнэ гэсэн санааг баталж буй хэрэг мөн.

Аливаа нотлох баримт ямагт үлддэг гэх бөгөөд түүнийг илрүүлэх нь чухал юм. Бүх нотлох баримт ил байдаггүй нь үнэн бөгөөд түүнийг илрүүлэх нь тухайн ажиллагааг явуулж буй ажилтны мэдлэг, туршлага, ур чадвараас зайлшгүй шалтгаална. Өөрөөр хэлбэл зарим гэмт хэрэг

үйлдэгдсэн даруйдаа илэрсэн байхад олон жилийн дараа илэрдэг гэмт хэрэг ч байна. Учир нь тухайн гэмт хэргийн ул мөр, нотлох баримтыг хэдий хугацаанд илрүүлснээс л хамаарна. Иймээс нотлох ажиллагааг цуглуулах ажиллагаанаас шууд эхлүүлэх нь хэр тохиромжтой вэ гэдэг асуудал тулгарч байна.

Гэмт хэргийн талаарх нотлох баримтыг илрүүлэх нь тухайн гэмт хэргийг үйлдсэн этгээд болон бусад нотлогдвол зохих зүйлийн талаар тодорхой болгох, мөн нотлох дараагийн ажиллагааны үндсийг тавина.

Нотлох ажиллагаа бүр өөрийн онцлогтой. Мөн тэдгээрийн нийтлэг шинж нь:

- Процессын хуульд заасан хугацаагаар хязгаарлагдсан
- Хууль цаазын тодорхой шийдвэр гарахад чиглэгдсэн
- Процессын хуулиар эрх олгогдсон албан тушаалтнууд явуулдаг
- Хуульд заасан аргаар явуулдаг зэрэг болно.

Нотлох баримтыг илрүүлэх нь шүүхийн өмнөх шатны буюу хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд ихэвчлэн явагдах ба зарим судлаачид нотлох баримтыг цуглуулах ажиллагаа нь – илрүүлэх, - хураан авах гэсэн хоёр үйлдлээс бүрдэнэ³ гэж тайлбарласан байдаг.

Тэгвэл цуглуулах нь өөрөө бэхжүүлэх ажиллагааны нэг үйлдэл болно. Ийм байдлаараа өөр хоорондоо уялдаа холбоотой шинжээр нь нэгнийх нь үйлдэл болгох юм бол үндсэндээ шууд нотлох ажиллагаа гэж нэрлэж, дотор нь ялган зааглах ач холбогдол нь сулрах юм.

Нотлох баримтыг илрүүлэх

¹ Монгол Улсын Эрүүгийн Байцаан Шийтгэх хууль. Төрийн мэдээлэл. УБ., 2002. №6

² Монгол хэлний товч тайлбар толь. Я.Цэвэл. УБ., 1966 он

³ Монгол улсын эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн тайлбар. УБ хот., 2003 он

ЭРҮҮГИЙН БАЙЦААН ШИЙТГЭХ ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

ажиллагаа нь өөрөө олон шинжлэх ухаантай уялдана. Тухайлбал, хүний энгийн мэдрэхүйгээр илрүүлэх боломжгүй зүйлсийг техник хэрэгсэл ашиглан илрүүлэх боломжийг криминалистикийн техник зүйн шинжлэх ухаан олгодог.

Нотлох ажиллагаа нь өөрөө Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны гол цөм байдаг. Гэхдээ нотлох ажиллагааг хаанаас нь хэрхэн явуулах вэ гэдэг нь тухайн албан тушаалтны туршлага, арга барил, тухайн гэмт хэргийн криминалистик шинжээс шууд хамаардаг. Учир нь сэжигтэн, яллагдагч нь оргон зайлах боломжтой, гэмт хэрэг үйлдсэн ул мөрөө баллах, зэвсэг хэрэгслээ нуух, мөрдөн байцаах ажиллагаанд саад учруулах зэрэг шинж илэрсэн тохиолдолд хамгийн түрүүнд тухайн сэжигтэн яллагдагчыг баривчлах, цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахад шаардлагатай нотлох баримтыг илрүүлэх нь чухал.

Илрүүлэх ажиллагааг нотлох ажиллагааны нэг бүрдэл хэсэг мөн гэхээс гадна, хамгийн чухал ажиллагаа гэж ойлгох нь зүйтэй.

Далайн эрх зүйн тогтолцоотой улс орнуудад гэмт хэргийн нотолгоог явуулахдаа нотлох баримтыг илрүүлж тогтоосны дараа түүнтэй холбогдуулан иргэний эрх, эрх чөлөөнд халдах гэсэн зарчмыг барьж ажилладаг.

Манай улсын тухайд бол Зөвлөлт холбоот улсын үеэс уламжлан ирсэн иргэнийг сэжигтэн, яллагдагчаар тогтоож

сэтгэлзүйн хүчтэй нөлөөлөл үзүүлж, өөрсдийнх нь мэдүүлгээр нотлох баримт хийх зарчмыг голлож ирсэн.

Дээрх зарчмын хүрээнд баригдаж нотлох баримтыг илрүүлэх гэдэг ойлголтыг сулруулсан нь одоогийн энэ байцаалтан дээр тулгуурладаг процессын ажиллагааны суурь болсон.

Манай улсын одоо мөрдөгдөж байгаа эрүүгийн процессын хуулиар нотлох ажиллагаа нь зөвхөн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн гэм бурууг тогтоох, түүнд ял оногдуулахад чиглэгдэж байгаа.

Гэтэл гэмт хэргийн улмаас хохирсон хохирогчийн хохирлыг барагдуулах, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн нуугдмал эд хөрөнгө, гэмт хэргийн шууд ба шууд бус хохирогчийн талаар нотлох баримтыг илрүүлэх ажиллагаа дутмаг байгаагаас иргэдийн төрд итгэх итгэл суларч гэмт хэргийн илрүүлэлт, түүнийг нотлох ажиллагаа зохих түвшинд хүрэхгүй болсон.

Нотолгооны онол, эрх зүйн чиглэлээр судалгаа хийдэг судлаачид цуглуулах ажиллагааг илрүүлэх ажиллагаатай нэг ажиллагаа гэж үзсээр ирсэн. Энэ талаар судлаач Б.Галдаа: Нотлох баримтыг цуглуулах /илрүүлэх/⁴ гэж үзсэн бол судлаач Б.Ганболд “..нотлох баримт цуглуулах гэдэг нь гэмт хэргийн нөхцөл байдлын талаарх баримт сэлт, мэдээлэл түүний эх сурвалжийг эрж хайх,

⁴ Нотолгооны эрх зүйн үндсэн асуудал, Б.Галдаа, УБ хот., 2008

олж илрүүлэх..”⁵ гэж үзсэн байдаг.

Энэ нь ч аргагүй юм. Учир нь одоогийн мөрдөгдөж байгаа эрүүгийн процессын хуульд дээр дурьдагдсанаар нотлох ажиллагааны 4 үе шат байна гэсэн заалт юм. Судлаач нар үүнд баригдаж байгаа боловч илрүүлэх гэдэг ажиллагаа байгааг хүлээн зөвшөөрсөн байна.

Яагаад илрүүлэх ажиллагаа заавал бие даасан нотлох ажиллагааны нэг үе шат болох ёстой юм бэ гэдэг нь хүний эрхийг хуулиар хөндөхтэй холбоотой асуудал юм.

Монгол Улс Нэгдсэн үндэстний байгууллагын бүрэн эрхт гишүүний хувьд НҮБ-ын дүрэм, Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын дагуу хүлээсэн үүргээ шударгаар биелүүлэх ёстой.

Мөн бид уламжлалаа, түүхээ, Монгол хүнээ сайн судлах ёстой. Олон улсын жишиг процессын хуулийг орчуулан хэрэглэх нь дэлхий нийттэй эрх зүйн тэгшитгэлд орох ач холбогдолтой боловч үндэсний аюулгүй байдлын хувьд дотоодын эрх зүйн шүүлтүүртэй байх нь туйлын чухал.

Монгол улсад гэмт хэргийн талаарх нотлох баримтыг илрүүлэх эрх зүйн орчин туйлын ойлгомжгүй, цэвэр мэргэжлийн түвшиний зохицуулалтгүй байсаар байна.

⁵ Нотолгооны онол, Б.Ганболд, УБ хот., 2007

